

Literary Geography; Geographical Elements in Elif Şafak's Novels

Perihan KAÇMAZ¹ & Muhammet KAÇMAZ²

Keywords

geography, literary
geography, novels, Elif
Şafak.

Abstract

Throughout history, literature and geography have worked cooperatively in telling man's story on earth. The ways geography studies places and people vary in terms of scale and topics, both in global and local levels. This is one of the factors that make geography unique among other disciplines. Taking issues around him into consideration first, a geographer is interested in country and world issues and also attempts to come up with solutions for them. An author, likewise, observes his community and people; he is also concerned about happenings in his own country as well as in the world. Novels, in which authors express their feelings and opinions effectively, are pieces of literature where geographical elements are highly included. Some authors, particularly, deals with geographical issues in their novels as both a physical surrounding and a humane issue. As one of such authors, Elif Şafak handles geographical issues frequently and with success. This study aims to perform text analyses of these elements and issues in Elif Şafak's novels through geography-centered reading method, also known as géo-littéraire, and to demonstrate the effect of geography on literary texts, mainly on novels. In this way, scientific and social importance of literary geography, which unites literature and geography, will be highlighted.

Article History

Received
25 Sep, 2017
Accepted
20 Oct, 2017

Edebiyat Coğrafyası; Elif Şafak Romanlarında Coğrafi Unsurlar

Anahtar Kelimeler

coğrafya, edebiyat
coğrafyası, roman, Elif
Şafak.

Özet

Edebiyat ve coğrafya çok eski zamanlardan itibaren yeryüzünde insanın hikâyesini yazma konusunda ortak bir paydada buluşmuştur. Coğrafyanın mekânı ve insanı inceleme biçimi küreselden yerele çok farklı ölçek ve konulardadır. Bu durum coğrafyayı diğer bilimler arasında farklı ve özel kılan durumlardan biridir. Coğrafyacı önce çevresinden başlamak üzere ülke ve dünya meselelerine ilgi duyar ve çözüm arar. Benzer şekilde yazar da içinde yaşadığı toplumu ve çevresindeki insanları gözlemler, ülkesinde ve dünyada yaşanan olaylara ilgili ve duyarlıdır. Yazarların duygu ve düşüncelerini etkili bir biçimde ifade ettikleri romanlar ise coğrafi unsurların fazlası ile yer aldığı edebi metin türleridir. Özellikle bazı yazarlar romanlarında coğrafi konuları gerek fiziki ortam gerekse beşeri bir mesele olarak ele almışlardır. Elif Şafak da bu yazarlardan biri olarak romanlarında coğrafi konuları sıklıkla ve başarılı bir şekilde işlemektedir. Bu çalışmanın konusu da Elif Şafak'ın romanlarında yer alan bu unsur ve meselelerin coğrafya merkezli okuma yöntemi ile metin analizlerini gerçekleştirmek ve coğrafyanın başta romanlar olmak üzere edebi metinler üzerindeki etkisini gözler önüne sermektir. Bu sayede edebiyat ve coğrafyayı buluşturan edebiyat coğrafyasının bilimsel ve toplumsal önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
25 Eylül 2017
Kabul Tarihi
20 Ekim 2017

¹ Sakarya Üniversitesi, pekacmaz@gmail.com

² Corresponding author. Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, mkacmaz@sakarya.edu.tr

1. Giriş

İnsanlar duygularını, düşüncelerini ve eylemlerini roman, hikâye ya da şiir gibi edebi metinlerle ifade ederler. Bu duygu, düşünce ve eylemlerin oluşumunda insanın yaşadığı ortam ve özellikleri belirleyici etkiye sahiptir. İnsanın yaşadığı ortam ve özellikleri ise her hali ile coğrafya ile ilişkilidir. Bu ilişki ve etkileşim edebiyat ile coğrafyayı birbirine yakınlaştırmaktadır. Edebiyatçılar mekânın özelliklerini ve mekânın insan üzerindeki etkilerini eserlerinde çoğunlukla anlatımlarını güçlendirmek, olayların örgüsünü kurgulamak ve roman kahramanlarının iç ve dış dünyalarını belirtmek için kullanmaktadırlar. Coğrafyanın temel konularından olan ülkeler, insanlar ve faaliyetler aynı zamanda edebi eserlerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Coğrafya ile edebiyat ve sanat arasındaki ilişkiyi Türkiye'nin önemli romancılarından biri olan Adalet Ağaoğlu, Oslo'daki ikinci feminist kitap fuarı seminerinde yaptığı konuşmasında şu şekilde dile getirmiştir; "Derler ki bir ülkenin yalnız coğrafyasını değil, toplumunu, insanını da doğru tanımak isterseniz, o ülkenin sanatına, edebiyatına bakınız. Coğrafya ya da dünya bankaları ile hesaplar bir ülkenin dış yüzünü verir. Bir toplumun ve o toplumun insanların iç yüzünü ise ancak edebiyatın, sanatın aynasında görürüz." (Dikmen, 2008) Bu ifadeler ile ülkeleri ve toplumları tanımada edebiyat ve coğrafyanın birbirini tamamladığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda edebiyat coğrafyasına ilgi gösterilmesi edebiyat ve coğrafya bilimlerine önemli katkı sağlayacaktır.

Ülkelerin, toplumların en genel manada yeryüzü ve insanların anlaşılmasında vazife üstlenen bilimlerden biri olan coğrafyanın bilimsel önemi kimi zaman tartışma konusu yapılsa da coğrafya tarihin akışını etkilemeye, insanların bireysel ve toplumsal yaşamlarını şekillendirmeye devam etmiştir. Mekânın insanı ve de insanın mekânı değiştirmesini anlamada bir yol gösterici olarak insanlığa her daim faydalı olmuştur. Günümüzde teknoloji ve bilişim alanındaki gelişmeler coğrafyanın bilimsel önemini yeniden arttırırken coğrafya bilimini önemli kılan başka bir faktör ise coğrafyanın diğer bilim dalları ile olan sıkı etkileşimidir. Diğer bilim dallarından faydalanan ve aynı zamanda diğer bilim dallarının yararlanabileceği bilgi üretebilen coğrafya hemen hemen tüm bilim insanların ilgi ve dikkatini çekmektedir. Bu yönü ile coğrafya disiplinler arası köprü vazifesi görmekte ve tüm bilim dalları ile olduğu gibi edebiyat ile de yakın etkileşimdedir. Nitekim coğrafyacı da yazar da içinde bulunduğu toplumun, mekânın özelliklerini ve bunlar arasındaki ilişkileri sürekli gözlemler ve analiz eder. Romanlarda yer alan dünya ve insanı ilgilendiren birçok konu doğal olarak coğrafyanın konuları içerisinde yer almaktadır. Ülke ve dünya meselelerinin romanlara taşınması eserin ve yazarın tanınmasına olumlu katkı yapmaktadır. Yazarlar coğrafyanın gerçekçi ve güçlü yanına kullanarak etkili bir anlatım dili oluştururlar. Bu sayede yazar fikirlerini ya da analizlerini çok daha geniş kitlelere ulaştırma imkânı elde eder. Akademik olarak dile getirilen birçok coğrafi mesele; akademik kitap, makale ya da bildiri olarak ilgili çevrelere takdim edilse de sınırlı sayıda kişiye erişebilmektedir. Benzer konuları yazarlar romanlarında ele aldığı çok daha geniş kitlelere ulaştırma imkânı bulmaktadır. Bu nedenle romanlardaki coğrafyayı keşfetmek ve teşvik etmek coğrafyanın öneminin anlaşılmasına ve etkisinin artmasına katkı sağlayacaktır. Vladimir Tumanov'un matematiği sevdirmek için yazdığı ilk kitabı

Kraliçe'yi Kurtarmak'tan sonra zor bir konu olarak ifade ettiği coğrafyayı sevdirmek için Haritada Kaybolmak kitabını yazması bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu kitapta kahramanların hayatı coğrafi bilmeceleri çözmelerine bağlıdır. Benzer şekilde en bilinen çocuk kitaplarından biri olan Küçük Prens'te de hem coğrafi konuların işlenmesi hem de bir coğrafyacının karakter olarak romanda işlenmesi coğrafyaya önemli bir katkı olarak görülebilir.

Roman ve coğrafya ilişkisi yeni bir mevzu olmamakla birlikte edebiyat coğrafyası uluslararası literatürde dahi yeni gelişen bir alandır, Türkiye'de bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça az ve genelde coğrafya dışında yapılmış çalışmalardır. Bu nedenle romanlardaki coğrafi unsurları fark ettirecek çalışmaların artırılması önemlidir. Daha güzel bir dünyada yaşamının mücadelesini veren coğrafyacılar ve edebiyatçılar, coğrafyanın romanlardaki işlevsel ve etkili yollarını keşfederek insanlara ve toplumlara yeryüzünde ortak yaşamın değerini ve önemini açıklayabilirler. Farklı kültür ve kimliklere sahip olsak da yeryüzünün insanlığın ortak paydası olduğu edebiyat coğrafyası ile en mükemmel bir biçimde işlenebilir.

2. Amaç ve Yöntem

Edebiyat coğrafyası alanında yalnızca ülkemizde değil dünyada da az çalışma yapılmış olup sınırlı sayıda yayın bulunmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı özgün ve yeni bir alanda hem akademik literatüre katkı yapmak hem de romanlar vasıtası ile edebiyatta coğrafyanın önemi ve değerini açığa çıkartmaktır. Konu ile ilgili metodolojik çalışma sayısının az olmasının yanı sıra birbirinden çok farklı bilim dallarının edebiyat coğrafyası ile ilgileniyor olması örnek çalışmalardan standart bir yöntem çıkarmayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda uluslararası çalışmalar bize ışık tutacak niteliktedir. Genel olarak edebiyat coğrafyası alanında ele alınacak bu çalışmaların kapsamı geçmişten günümüze benzer yöntemler içermektedir. Edebiyat coğrafyası ile ilgili çalışmalarda öncelikle edebi metinlerde coğrafya konularının arandığı ve bu metinlerde geçen mekânların haritalanması olarak ifade edilen edebiyat kartografyasının önce çıktığını görülmektedir. Günümüzde coğrafi bilgi sistemlerini de edebiyat coğrafyasına katan çalışmalar da az olmakla birlikte görülmektedir. Örneğin Uygur'un (2013) Türk Romanında Değişen Coğrafya (1923-1945) isimli doktora tezinde coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak haritaların yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte edebiyat coğrafyasında coğrafya merkezli okuma yaklaşımı daha fazla ön plana çıkmaktadır. Kefeli (2009; 424-430) coğrafya merkezli okuma yöntemini şu şekilde açıklamaktadır; coğrafya merkezli okuma bir diğer deyişle 'géo-littéraire' yaklaşımla metni değerlendirme, okuma türlerinden birisidir. Toprak ve iklim şartları ile sosyal realiteyi şekillendiren coğrafya insanların duyuş tarzı, dünya görüşü, yaşama biçimi üzerinde etkili olurken sunduğu olanaklarla geleceği de yönlendirir. Herhangi bir bölgede gelişen edebiyatın doğadan ve çevresindeki kültürel, sosyal ve siyasî hareketlerden bağımsız olarak yapılandığı düşünülemez. İnsanlar yetiştikleri coğrafyanın yüzey şekilleri, bitki örtüsü ve iklim koşullarına bağlı bazı ruhî ve fizikî özellikler kazanırken insanı anlatan edebiyat da yeşerdiği bölgenin coğrafi koordinatlarına bağlı olarak bazı özellikler taşımaktadır. Coğrafya merkezli okuma, metindeki mekânı coğrafya olarak ele alırken 'edebiyat coğrafyası', 'yazarın hayat coğrafyası' gibi kavramları öne çıkararak metnin üretim sürecini farklı bir kanaldan irdeleyen bir okuma türüdür. Coğrafya merkezli (géo-

littéraire) incelemelerde araştırmacının hareket noktaları metnin dokusundaki, gerçek ya da kurgusal mekânlara ait tasvirler, metnin coğrafi içeriği (işlenen mekâna ait iklim, bitki örtüsü vd. hususlara dikkat) ve 'seçilmiş coğrafya' veya 'yaşanmış coğrafyanın" değerlendirilmesi, yazarın hayat coğrafyası, coğrafi deneyimleridir. Bu hususlar metnin anlamlandırılması bakımından önem taşımaktadır. Ancak bu tür okumalarda ön koşul metnin coğrafya merkezli bir yaklaşımla incelenmeye uygun olup olmadığının tespitidir. Elif Şafak romanları incelendiğinde, dünyanın farklı ülke ve şehirlerinde dolayısı ile de farklı coğrafi ve kültürel ortamlarda yaşamış olmasından dolayı eserlerinin coğrafi merkezli okumaya oldukça elverişli olduğu görülmektedir. Bu çalışmada da yazarın yazmış olduğu onbir roman coğrafya merkezli okuma yöntemi ile incelenmiştir. İncelenen romanlarda geçen coğrafi unsurlar, hem romanın kurgusu hem de coğrafyanın doğası gereği birçok coğrafi konu ile ilişkilidir. Birden fazla coğrafi konu ile ilişkili coğrafi unsurlar ise romanın örgüsünde etkili olan ya da coğrafi ağırlığı daha fazla olan konu çerçevesinde işlenmiş ve analiz edilmiştir. Şafak romanlarında coğrafi unsurlara fazlası ile yer verdiğinden bu makalede konu sınırlamasına gidilmiş, coğrafya ile ilgisi çok daha net biçimde görülebilen genel ve fiziki coğrafya unsurlarına yer verilmiştir.

3. Edebiyat Coğrafyası

Edebiyat coğrafyası ve gelişimi ile ilgili olarak oldukça sınırlı sayıda kaynak ve eser bulunmaktadır. Var olan kaynakların hemen hepsinde coğrafyanın edebiyat için önemi özellikle vurgulanmıştır. Nitekim Taine edebiyat tarihini incelerken, ırk ve dönemin yanında ortam/muhiti de sayarak edebiyat incelemelerinde coğrafyanın vazgeçilmez bir unsur olduğuna dikkati çekmektedir. Türk edebiyatında edebiyat-coğrafya ilişkisine ilk dikkati çeken isim Mehmet Kaplan (Coşkun, 2010; 845,846) olurken coğrafyacılar arasında ise Hayati Doğanay (2012;6,7) ihtiyatlı olarak da olsa coğrafi düşüncede, edebiyatta coğrafya yaklaşımını ilk kez ele aldığını belirtmiştir. Doğanay "Nerede Coğrafya Vardır?" sorusunu sanat ve edebiyatta coğrafya bölümü ile açıklamıştır. Edebiyat coğrafyasının "*enteresan bir coğrafi konu teşkil ettiği ve bu nedenle de yakın bir gelecekte araştırmalara ya da incelemelere konu olacağına doğal bir sonuç olarak baktığını*" özellikle ifade etmiştir. Çağdaş Amerikalı coğrafyacı Yi Fu Tuan ise coğrafi mekânı kullanma ve anlamadaki ahlaki ve estetik değerlere harcadığı dikkat ile sanat ve edebiyata coğrafyacıların nasıl dâhil olabileceklerini gösteren modern bir rehber sayılabilir. Yi Fi Tuan insanların kendi duygu ve heyecanlarına göre coğrafi mekânı nasıl değerlendirdiklerinin inceleme şeklini topophilia (doğa, yer sevgisi) olarak adlandırmaktadır. Topophilia; sanat, edebiyat, estetik ve düşünce tarihi ile bağlantı kurarak, insanların belirli yerlerle ilgili duygu ve heyecanlarını araştırır. Çok sayıda coğrafyacı da Tuan'ın yolunu izleyerek sanatçılarda, romanlarda ya da resimlerdeki coğrafyayı arayan çalışmalar yapmıştır (Tümertekin, Özgüç; 2010,89-90). Yi-fu Tuan edebiyat coğrafyası ile ilgili çalışma yapan ilk coğrafyacılarından biri olarak "beşeri bilimlerde köklerimiz sığ" olduğunu da ifade etmiştir. Ona göre edebiyat yalnızca insanın çevre deneyimi ile ilgili önemli kanıtlar ihtiva etmez aynı zamanda çok zor problemler için işbirliği modellerini de ihtiva eder. Meinig ise "Sanat olarak Coğrafya" isimli makalesinde bu sığlığa ek olarak doğrudan sosyal bilimlerle ilgili çok sınırlı bir alanda çalışma yapıldığını ifade etmiştir. Bu nedenle

edebiyat coğrafyası halen kesin çizgileri olmayan geniş ve kaçak bir alan olarak görülmekte ve oldukça uzun bir geçmişine rağmen akademik literatürde kendine ancak yer bulabilmiştir (Piatti, 2009).

Edebiyat coğrafyası her ne kadar akademide kendine yeni yeni yer bulsa da edebiyatta coğrafi görünüm konusu uzun yıllardır bilinen ve tartışılan konulardan biridir. Salter ve Lloyd, 1989 yılında yaptıkları çağrıda 1970'lere kadar kullanılmayan coğrafya için tamamlayıcı ve özel bir kaynak görevi olacağını ifade ettikleri manzara (peyzaj) edebiyatına coğrafyacıların ilgi duyması gerektiğini ve bu çağrının da yeni bir çağrı olmadığını ifade etmişlerdir. Gerçekten de daha 1924 yılında coğrafyacılar edebiyatta coğrafi görünümlere biraz dikkat harcamaları istenirken, insanlığın devamı için çok önemli olan yeryüzünün bölgesel elemanlarını inceleyen profesyonel coğrafyacılar çok daha açık bir şekilde bu elemanları gözde canlandırabilen yazarlardan söz edilmiştir. Dolayısı ile edebi eserlerin aynı zamanda coğrafi bir belge niteliği taşıyabileceği hatta bazı edebiyatçıların bunu coğrafyacılar daha iyi yaptığı dile getirilmiştir. Bununla birlikte 1950'lerdeki daha bilimsel coğrafyaya doğru olan gelişme eğilimleri yüzünden, edebiyatta coğrafi görünüm, o zaman için bilim dışı, çok kişisel ve subjektif olarak kabul edilmiştir. 1970'lere doğru çok fazla yüksek sesli olmasa da coğrafi mekânda insanın son derece nesnelleşmiş, soğuk ve duyarsız bir şekilde ele alınmasından rahatsızlık duyan bazı coğrafyacılar da çağrılar gelmeye başlamıştır. Hümanistik coğrafya başlığı altında yazan Donald Meinig ve Yi-Fi Tuan gibi önemli gözlemciler, çevreyi değerlendirme ve çevresel algının bazı yanlarına romancıların getirdiği duyarlılığı överek, profesyonel coğrafyacıları, sanatçıların coğrafi görünümde ayırt ettikleri insan niteliklerine karşı daha duyarlı olmaya çağırmışlardır. Yine aynı dönemde Salter de edebiyatın çekici gücü üzerinde durmuştur. Bir süre sonra da Pocock hümanistik coğrafya ile edebiyat arasındaki ilişkileri vurgulayan yazıları bir araya getirmiş ve ayrıca yer ve romancıları da bir çalışmasına konu yapmıştır (Tümertekin, Özgüç;2010, 86-87).

Son yıllarda edebiyat coğrafyasına ilginin artmasına bağlı olarak edebiyat coğrafyasında üç meselenin önem kazandığı görülmektedir. Öncelikle edebiyat ve coğrafya ilişkisi çok disiplinli bir konu olmaya başlamıştır ve bu durum bir sonucu olarak edebiyat coğrafyası farklı disiplinlerin işbirliğine doğru yönelmektedir. İkinci ve birazda ilk gelişmenin bir sonucu olarak çok disiplinli bir alan haline gelen edebiyat coğrafyasının içeriğinde neler olacağını belirlenmesi daha da zor hale gelmiştir. Üçüncüsü ise edebiyat çalışmaları ve coğrafyayı birleştiren çalışmaların bibliyografyasını oluşturmaya çalışanlar da konu ile ilgili çalışmaların çok geniş bir alanda olmasından dolayı zorlanmaktadır. Bu durum edebiyat coğrafyası çalışmalarının tarihini, mekânsal dağılımını ve çok disiplinli yapısını anlamayı zorlaştırmaktadır (Hones, 2017). Tüm bu zorluklar edebiyat coğrafyası ile ilgili yöntem sorununun devam ettiğini ve örnek çalışmalar yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sheila Hones "Edebiyat Coğrafyası" isimli çalışmasında edebiyat coğrafyasının geçmişini oldukça net ve ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Araştırmasında edebiyat coğrafyası ile ilgili çalışmaları öncelikle üç farklı döneme ayırmıştır; 1994 Öncesi, 1994-2005 arası ve 2005 sonrası.

1990'lu yılların başından itibaren edebiyat coğrafyası ile ilgili konuların gündeme geldiği görülmektedir. Bu dönemde İngiliz coğrafyacı H.R. Mill 1910'da "tarihi roman" gibi "coğrafi roman" geliştirmenin önemi üzerinde dururken, 1926 yılında yazdığı bir yazıda coğrafi düşünce tarihinin, romancıların ki de dâhil, bilimsel olmayan fikirleri de göz önünde tutması gerektiğini vurgulamıştır. 1930'lar Amerika'sında kuraklık hakkındaki en büyük roman olan John Steinbeck'in "*Gazap Üzümleri*" çevre bozulması ile ilgili çalışmalara malzeme sağlaması açısından bu vurguya güzel bir örnek teşkil etmektedir (Tümertekin, Özgüç; 2010,86-89). 20. yüzyılın ortalarında başlayan çalışmalarda ise coğrafyada hayal gücünün (imajinasyon) rolü ile Hardy'nin Wessex'i ve Faulkner'in Yoknapatawpha'sı gibi bölgesel edebiyat coğrafyası ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmalar daha çok gerçek ve hayali yerler arasındaki bağ ve ilişki üzerinde durmaktadır (Hones, 2017).

Edebiyat coğrafyası 1970'lerde hümanistik coğrafyanın ortaya çıkışı ile birlikte beşeri coğrafyanın altında bir alan olarak yer almıştır. Bu dönemde edebiyat coğrafyası insanın çevreyi algılama biçimi, mekânı kültürel ve de kişisel anlam katarak açıklaması şeklinde yer almaktadır. Hümanistik edebiyat coğrafyası edebi metinlerde genellikle hayali olanlara bakarak bunlarda evrensel gerçeklik aramış, edebiyatçıların (yazarların) yeri ve coğrafi görünümü başarılı şekilde aktarmalarını incelemiştir. Bu arada edebiyat çalışmalarında edebiyatta coğrafi görünüm kalıcı bir tema olarak yerini almıştır. Bu dönemde hümanistik edebiyat coğrafyası pozitivist ve kantitatif coğrafya akımları ile de ilişki içinde olmuş ayrıca eleştirel ve radikal coğrafya akımlarından da etkilenmiştir. 1970 ve 1980'lerde edebiyat çalışmalarında haritaları da görmek mümkündür. Coğrafyayı diğer bilim dallarından ayıran en önemli hususlardan biri olan haritaların edebiyattaki rolü Muehrcke ve Muehrcke (1974) tarafından incelenmiştir. Bu makaleyi incelediğimizde öncelikle daha önce edebiyat coğrafyası ile ilgili çalışma yapanlara yer verilmiş ve sonrasında edebiyatta haritaların önemi çeşitli roman ve hikâyelerden örnekler verilerek anlatılmıştır. Bu dönemde hangi edebi metinlerin incelenmesi gerektiği ve coğrafi veri olarak değerlendirileceği tartışmaları devam etse de ilk çalışmaların edebiyat turizmi, bilim kurgu, çocukların coğrafyası, bölgeliklik, imparatorluk ve sömürgecilik sonrası (postcolonialism) gibi oldukça geniş alanlarda edebiyat coğrafyasına katkı yaptığı görülmektedir. Douglas McManis daha popüler bir edebiyata, dedektif hikâyelerine bakmış, Agatha Christie ve Dorothy Sayers'in hikâyelerini ele alarak yazarların suç ve sorunun çözüm ortamı olarak coğrafyayı nasıl kullandıkları üzerinde durmuştur. Bütün dedektiflerin en ünlüsü olan Sherlock Holmes'un bazı olaylarındaki hava durumu ve iklimin rolü ise Randall Cervený ve Sandra Bazel tarafından ele alınmıştır. (Tümertekin, Özgüç; 2010, 90).

1990'lardan itibaren alanın şekillenmesinde iki önemli konu dikkati çekmektedir; bunlardan ilki edebiyat coğrafyasının sosyal bilimlerdeki önemi diğeri ise mekânın ön plana çıkmasıdır. Bu dönem içerisinde edebiyatta "topografik dönüş" olarak ifade edilen zamandan mekâna bir geçiş söz konusu olmuştur. Gerek konferanslarda gerek projelerde bu tür katkılar hızlı bir şekilde artmış, topografya ve coğrafya da bu süreç içerisinde edebiyat coğrafyası içerisinde kendisine yeni bir paradigma olarak yer bulmuştur (Piatti vd, 2009). Topografik dönüş kavramı beşeri coğrafyacı Edward W. Soja tarafından ihmal edildiğini düşündüğü mekâna

ilgi çekmek için 1900'lerin ortasında takdim edilmiştir. Mekân kavramında Soja Fransız sosyolog Henri Lefebvre'nin fikirlerine dönüş yapmıştır. Soja fiziki mekânı ayrı (Soja'nın birincil mekânı), zihinsel mekânı (Soja'nın ikincil mekânı) ayrı perspektiften incelemiştir. Ancak Soja'ya göre mekân, gerçek ve hayali mekânların (Soja'nın üçüncül mekânı) eşzamanlı anlaşılması ile ortaya çıkmaktadır (Winkler vd., 2012). Bu dönemde Willam Shakespeare de coğrafi incelemelere konu olmuştur, hatta Robert J. Mahyew (1998) "Willam Shakespeare bir on sekizinci yüzyıl coğrafyacısı mıydı? Coğrafi bilgi tarihinin kurgusu" adlı makalesinde Shakespeare'in romanlarındaki anlatımlardan dolayı coğrafyacı olup olmadığını sorgulamıştır. Lisa Kadanoga ise dedektif romanları yazarı Ruth Rendell'in suç romanlarındaki "acayip yerler ve gizli dünyaları" ele alan çalışmalar yapmıştır. (Tümertekin, Özgüç; 2010,89-90)

Edebiyat coğrafyasının gelişmesinde Brosseau'nun 1994 yılında yayınladığı "Progress in Human Geography" adlı eseri de önemli bir adımdır. Bu çalışmada Brosseau edebiyat coğrafyası metodolojisini tartışmakla birlikte Fransız ve İngiliz edebiyatına aşina olmasından dolayı her iki dilde de yayın yapmış ve bu alanın uluslararası olmasında büyük katkıları olmuştur. 1994 öncesi edebiyat coğrafyası açıklamalar üzerine yoğunlaşmış iken Brosseau mekân üretimi yaklaşımına odaklanması ile coğrafi edebiyat coğrafyasında ikinci büyük akımı oluşturmuştur. Coğrafi edebiyat coğrafyasında yeni bir çizgi olarak 1990'larda sosyal, kültürel ve politik edebi metinlerin incelenmesine başlandığı görülmektedir. Bu tür okumaya olan ilgi edebi metinleri eleştirenlerin ve edebiyat coğrafyası profesyoneli olmayanların önemsemediği bir konu olsa da Sharp'ın hatırlatması ile yeniden gelişmeye başlamıştır. Bu sırada özellikle tarihi yerlerin kurgusal betimlenmesi şeklinde edebiyat turizmi gelişmeye devam etmektedir. 1990'ların sonunda bilim kurgu, edebiyat coğrafyasında ilk ortaya çıkan önemli türdür. "Lost and Space" (Kitchin ve Kneale; 2002) derlemesi edebiyat coğrafyasının genişlemesinde önemli adımlardan biridir. 1990'ların sonları ve 2000'lerin başlarında edebiyat incelemelerinde coğrafya ve mekânsal teoriler ilişkilendirilmiş olup çok disiplinli çalışmaların arttığı görülmektedir. Ancak bu çalışmalar edebiyat coğrafyası olarak sunulmamakta, edebiyat ve coğrafyayı bütünleştiren yeni kültürel coğrafya konusu olarak işlenmektedir. Buna karşın Franco Moretti'nin "Atlas of the European Novel" (1998) adlı çalışması geleneksel beşeri coğrafya ile ilişki kurmadan edebiyat coğrafyasına tamamen farklı bir anlayış getirmektedir. Karşılaştırmalı edebiyat uzmanı Moretti'ye göre edebiyat coğrafyası; uygun metin özelliklerinin belirlenmesi, veri toplanması, verilerin kartografik olarak yeniden formüle edilmesi ve son olarak da edebiyat coğrafyasına yeni bir bakış açısı getirmek için genelleştirilerek haritalanmasıdır. Bu çalışmada bir coğrafyacının eserine ya da edebiyat coğrafyası ile ilgili var olan tanımlara ait çalışmalara atıf yapmamıştır. Moretti, bu çalışma ile daha sonra akademik coğrafya ile yeniden birleşecek farklı bir gelenek oluşturmuştur. Coğrafi Bilgi sistemlerinin gelişimi ile birlikte nitel ve nicel metotlar edebiyat coğrafyasında birleştirilebilmiştir (Hones, 2017). Edebiyatta coğrafyanın önemine dikkat çeken diğer bir isim olarak Aseguinolaza, İber yarımadası ile ilgili yapmış olduğu çalışmada bu bölgede edebiyatın gelişmesinde coğrafi çevrenin önemine özellikle dikkat çekmiştir (Aseguineloza, 2003).

2004 yılında Kraliyet Coğrafya Derneği ve İngiliz Coğrafyacılar Enstitüsü (Royal Geographical Society/Institute of British Geographers) tarafından gerçekleştirilen bir konferansta ise “Metin Üzerindeki Mekânlar”, “Mekânsal Metinler” üzerine çok disiplinli oturumlar yer almıştır. Bu konferans sonrasında hem coğrafyacılar hem edebiyatçılar eleştirel edebiyat coğrafyasının; edebi metinlerin okunması ve sunulmasında coğrafi kavramlara referans verilmesi gerektiği ile ilgili çağrılarda bulunmuşlardır. Bu çağrılar karşılık bulduğu 2013 yılında kurulan açık erişime sahip “Literary Geographies” dergisi ile anlaşılmaktadır. Yılda iki sayı yayınlayan dergi, 2015 yılında ilk sayısını çıkartmış ve 2017 yılının ilk sayısı ile birlikte toplam 5 sayıya sahiptir. Tüm bu gelişmeler ile birlikte edebiyat coğrafyasının içeriği ve sınırları halen tartışma konusudur. Nispeten yeni bir alan olan geocriticism (coğrafi eleştiri) Fransızca “*géocritique*” kavramının genişlemesi ile oluşmuştur. İngilizce karşılığı edebiyat coğrafyası ve genel anlamda kültürel coğrafya teorisi ile benzeşmekte iken edebi mekânsallığı (literary spatiality) ya da genel manada mekânsallığı ile oldukça farklılaşmaktadır (Hones, 2017).

Edebiyat coğrafyası ile ilgili yakın zamanda Cambridge yayınlarından çıkan “Literature and Geography: *The Writing of space throughout History*” kitap gerek yöntem gerek örnek çalışmalar açısından edebiyat coğrafyasındaki sistematik eksikliği gidermeyi amaçlayan ufuk açıcı bir eser olarak yakın zamanda (2016) yayınlanmıştır. Editörlüğünü Emmanuelle Peraldo'nun yaptığı bu kitapta üç ana bölüm altında toplam sekiz bölümde farklı yazarların çalışmalarına yer verilmiştir. Edebiyat Kartografyası, Coğrafi İmajinasyon, Coğrafi Metaforlardan Edebiyat Coğrafyasına, Coğrafi Romanlar, Coğrafi Şiirler, Şehir Yazıları, Jeopolitik ve Edebiyat gibi farklı bölümlerde onlarca makale yer almaktadır. Özellikle edebiyat coğrafyası ile ilgili çalışma yapacaklar için güncel ve örnek bir kitap olarak ilgili literatüre önemli katkı yapmaktadır (Peraldo, 2016). Görüldüğü üzere edebiyat, coğrafyanın güçlü yanını kullanarak hem olayları ve olguları açıklamada hem de yazar ve okuyucu arasında köprü kurmada coğrafyadan istifade etmektedir.

4. Elif Şafak Romanlarında Coğrafi Unsurlar

Coğrafyayı en genel anlamda fiziki ve beşeri coğrafya olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bu ayrım, yapacağımız çalışma için de yeterli bir ayrım olacaktır. Bu bölümde genel coğrafya konuları ile birlikte fiziki coğrafya unsurları olan jeoloji, jeomorfoloji, iklim, hidroğrafya, toprak, bitki örtüsü, fauna gibi temel fiziki coğrafya konularının Elif Şafak romanlarında nasıl yer aldığı ve coğrafi ilişkileri üzerinde durulacaktır.

4.1. Genel Coğrafya

Coğrafyanın ilk dönemlerinde coğrafya ve astronomi oldukça kuvvetli bağlara sahiptir. Bu nedenle birçok bilim adamının birlikte yürütmüş olduğu matematik, astronomi ve coğrafya çalışmaları özellikle güneş, ay ve yıldız gözlemleri önemli coğrafi konuların anlaşılmasında etkili olmuştur (örneğin dünyanın şekli, hareketleri, enlem ve boylam kavramları vb. unsurlar). Ustam ve Ben romanında Sultan Murad'ın bu gözlemlerin değerli olduğunu bilip rasathane kurulmasına izin verdiği anlatılmıştır. ***“Bir rasathane inşa ediyoruz!” dedi. Semanın engin karanlığını incelemeye adanmış bir mekân. Daha evvelki tüm rasathanelerden, hem Şark'ta hem Garp'takilerden büyük olacaktı. Dünyanın***

dört yanından ilim ehli buraya gelmeye can atacaktı, İstanbul, bir irfan merkezine dönüşecekti. Sultan Murad, Takiyeddin'in yıldızları ve gökcisimlerini öğrenme arzusunu destekleyeceğine söz vermişti. "Kâinata dair idrakimiz misliyle artacak!" dedi Sinan." (s.353) Rasathanenin hem doğudakilerden hem batıdakilerden büyük olacağı ve tüm ilim ehlini kendine çekeceği ile ilgili ifade aslında coğrafya bilimi sayesinde ilimde üstünlük hedefine de işaret eder. Bu rasathane ve rasathanenin faaliyetlerine romanda atfedilen önem özellikle dikkat çekicidir zira romanın ilerleyen safhalarında rasathanenin içeriği ve işleyişi ile ilgili de detaylı bilgiler mevcuttur. Rasathane ve coğrafi bilgi üzerinden tüm bilimler de kastedilerek, o dönemde kâinatın ve dünyanın kalıplaşmış ve yanlış anlayışlarına karşı deney-gözlem yoluyla bilgiye ulaşılabilmesi için mücadele edildiği de anlaşılmaktadır.

Evren ve dünya hakkında bilgilerin düşünce ve inanç sistemleri üzerinde etkili olduğu gerçeği bu romanda vurgulanmak istenmiştir. **"Üst katta altı halkalı dev bir usturlap vardı. Bunun yıldızların yükseklik derecelerini tespit için kullanıldığını öğrendiler. Duvara takılmış bir başka alet iki büyük pirinç kadrandan müteşekkildi: yıldızların ve Güneş'in meyillerini ölçmeye yarayan libne. Mütevazı görünüşlerine bakıp kıymetli olacağına ihtimal vermedikleri uzun tahta parçaları Ay'ın ihtilâf-ı manzarını ölçmeye yarıyordu. Bakır halkalı bir diğer alet, yıldızların zaviyelerini tespit ediyor; onun yanındaki zâtul-evtâr geceyle gündüzün eşitlendiği vakitleri buluyordu. Cihan'ın en çok hoşuna giden, semavi cisimler arasındaki mesafeyi ölçen el-müşebbehe bi'l-menâtık (sekstant) olmuştu" (s.356).** Bu ifadeler ile dönemin coğrafi ölçüm tekniklerinin neler olduğu da ifade edilmekle birlikte gece gündüz eşitliğine yani ekinoks tarihlerinin ölçümüne de atıf yapılarak o günlerin özel ve önemli olduğu belirtilmiştir. Rasathane ve rasathaneyi kurmak isteyen Takiyüddin üzerinden evrenin anlaşılmasında ve cehaletin ortadan kalkmasında ilmin, elbette coğrafyanın önemine değinildiği cümlelerin, romanın ilerleyen sayfalarında da devam ettiği görülmektedir. **"Matematikçi Gıyaseddin Cemşid el-Kaşi'nin çalışmalarından ve Nasireddin Tusi'nin ilerlettiği aletlerden faydalanan Takiyeddin, Uluğ Bey'in -ki hem astronom, hem matematikçi, hem sultandı-Semerkant rasathanesindeki kazanımlarını geliştirmek niyetindeydi. İki yüz sene evvel diyordu, âlimler kâinatın pek çok sırrını keşfetti. Fakat onların başarıları, geliştirilmek yerine yasaklar, ihmaller ve cehalet yüzünden unutuldu. Kıymetli bilgiler sonraki nesillere devredilemeden kayboldu. Hikmet incileri sağa sola saçıldı; yerin derinliklerinde hazine dolu sandıklar gibi keşfedilmeyi bekliyorlar. Yani öğrenmek, illa gidip yeni şeyler keşfetmek değil, bazen de kayıp bilgileri hatırlamak demektir. (s.355)"** Ayrıca yukarıdaki cümlelerde astronomi, coğrafya ve sayısal ilimler ilişkisi belirtilmiş olup bu konunun coğrafya biliminin sayısal bilimler ile yakın ilişki içinde olduğu bu nedenle coğrafya öğretiminde coğrafyacıların sayıları yeterli düzeyde kullanabilmesinin gerekliliği ortaya konulmuştur. Özünde coğrafya hem sözel hem sayısal yeteneklerin ortak kullanılması gereken bir bilim dalı olup, sözel ya da sayısal diye ayrışmalar coğrafya bilimine değer kaybettirmektedir.

Elif Şafak evren ve yeryüzü ile ilgili eski tartışmalara da değinerek aslında hem coğrafya bilim tarihine hem de coğrafya ile ilgilenen bilim insanlarına atıf

yapmıştır. Ayrıca bugün belki de sıradan bir bilgi olarak gördüğümüz Dünya'nın Güneş etrafındaki dönüşünün ne denli önemli ve değerli bir buluş olduğunu şu satırlar ile anlatmıştır. *"Uzun zaman evvel, Aristoteles adında bir akil kişi - Büyük İskender'e bildiği her şeyi öğreten hoca- Dünya'nın, kâinatın merkezinde olduğunu ve diğer gök cisimlerinin aksine, orada hiç hareket etmeden, sakın sakın durduğunu iddia etmişti. Onun etrafında dönen ve tepemizdeki türlü kubbeleri teşkil eden kürelerin sayısını bulmayı da ehli heyete bırakmıştı. Konuştukça çenesi açıldı Takiyeddin'in. Bu Aristoteles nam zat, pek muhterem bir şahıs olsa da meseleyi yanlış anlamıştı. Kâinatın kalbinde oturan Güneş'ti; Dünya değil. Diğer cisimler bu ateş topunun etrafında, daireler üzerinde dönmekteydi. Takiyeddin bunu hiç şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ispat ettiğini söylediği bir kitap gösterdi. Yazarının adını yüksek sesle okudu. Dilinin üzerinde kayan, pürüzsüz, yuvarlak bir kelimeydi. Kopernik. Ne de tuhaf bir isim diye düşündü Cihan, ama astronom öyle hürmetle söylemişti ki bir efsuna dönüşmüştü sanki."* (s.358,359,360) Sonraki sayfalarda da yazar konuyla ilgili bilgi ve haritaların ne denli önemli ve değerli olduğunu açıklamıştır. Kümülatif bir bilgi birikimi olan bilimin rasathanenin yıkılması ile kesintiye uğratılıp, yılların birikiminin zayi edildiği de aşağıdaki cümlelerde özellikle vurgulamıştır. *"Aydın, güneşin, yıldızların ve semavi cisimlerin haritası. Senelerin emeği. Nasıl yanına almamış olabilirdi? Aklından geçenleri okumuş gibi konuştu Sinan: "Takiyeddin kıymetli eşyalarını rasathanede tutardı. Orası onun yuvasıydı nihayetinde, en çok tenkit ettiği şeye yenik düşmüştü müneccimbaşı. İlim ve irfanın ilerlemesi için birikim gerekiyordu. Birikim içinse mevcut eserlerin ve emeklerin özenle muhafaza edilmesi. Kat üstüne kat inşa ederek ilerlerdi toplumlar. Her kuşakta yeniden başlayarak değil. Halbuki Takiyeddin'in ardından gelecek olan rasitler gene sifirdan başlamak mecburiyetindeydi."* (s.369, 372)

Araf romanında geçen *"Boston'da saat 15:30'u, İstanbul'da 22:30'u, Madrid'de 21:30'u, Marakeş'te 20:30'u gösterirken Alegre, alet çantasıyla işe giden bir musluk tamircisi gibi çantası yemek kitapları ve en sevdiği baharatlarla dolu vaziyette parti evine vardı."* (s.122) *"Saatler Boston'da 23:33, İstanbul'da 06:33, Marakeş'te 04:33 ve Madrid'de 05:33'ü gösterdiğinde Alegre mutfaktan çıkıp parasını talep etme zamanının geldiğine karar verdi."* (s.126) *"Saatler Boston'da 01:22, Marakeş'te 06:22, Madrid'de 07:22, İstanbul'da 08:22'yi gösterdiğinde Boğaz Köprüsü'nde trafiğe takılmış bir taksinin arka kapısı esner gibi açıldı."* (s.341) cümleleri ile matematik coğrafyanın bir konusu olan yerel saat farkları işlenmiştir. Bu metinler sayesinde dünyada aynı anda farklı zaman dilimlerinde insanların başka başka hayatlar ve olaylar yaşadığı gerçeği gösterilmiştir. Zira Boston'da saatler öğleden sonrayı gösterirken diğer yerlerde akşam ve hatta kiminde gece olmuştur. Metinlerde geçen şehirler ise tesadüfi seçilmemiş olup Boston'da öğrenci olarak aynı evi paylaşan İstanbullu Ömer'in, Faslı Abed'in ve Madridli Piyu'nun doğdukları ve ait oldukları şehirlerdir. Yazar saat farklarını kullanarak romanın küreselleşmesini sağlamıştır. Ayrıca kendileri de küreselleşmeye çalışan bu roman karakterlerinin ait oldukları, doğup büyüdüğü, kişilikleri üzerinde etkili olan vatanlarının (mekânların) onlarda kopmaz bağlar kurduğu ikilemini de okuyucuya yansıtmıştır. Yerel saat farkı konusu mekânsal farklılıkları ifade eden coğrafi bir bilgi iken romanda bu durum

insanın biyolojik kökeni ve saati ile ilişkilendirilerek zamandaki ve mekândaki göç nedeni ile oluşan kişisel uyumsuzlukların, özlemlerin giderilmesinde de araç olarak kullanılmıştır. Araf romanında saatler yukarıdaki şekilde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Böylece romanda, insanların yoğun olarak göç ettikleri ve birlikte yaşama durumunda kaldıkları büyük şehirlerin, mekânların aslında birbirinden bambaşka, kendi içinde bölünmüş, bağımsız anlardan müteşekkil, çok uzak mekânlarla iç içe bir âlem olarak algılanması hissi verilmiştir. Bu durumun başka bir örneğini Havva'nın Üç Kızı romanında da görmekteyiz. **“Longwall Sokağı'nın köşesinde bir telefon kulübesi gördü Arada iki saat fark olduğuna göre babası şimdi evde, sofrada olmalıydı.” (s.340)**

Romanlarda coğrafyanın ders olarak geçtiği bölümler de yer almaktadır. Baba ve Piç romanında coğrafya dersi ve konuları detaylı bir şekilde işlenmiştir. Burada özellikle coğrafya dersinin her sohbetta kullanılabilen bir bilgi olduğu ifadesi de coğrafyanın günlük hayattaki kullanımı ve önemi için güzel bir örnek teşkil etmektedir. **“Coğrafya dersi dışında bir şeye alaka göstermemiş, coğrafya dersinde de topu topu bir iki konudan ötesiyle ilgilenmemişti. En sevdiği konu, atmosferin katmanlarıydı. Ozonun stratosferde nasıl parçalandığı ve okyanus yüzey akıntılarıyla atmosfer hareketleri arasındaki bağlantı üzerinde saatlerce düşünebilir, okuyabilir, konuşabilirdi. Yüksek seviyelerdeki stratosfer deveranı, mezosferin özellikleri, vadi rüzgârları ve deniz esintileri, güneş döngüleri ve tropikal enlemler, dünyanın şekli ve büyüklüğü üzerine ne bulduysa hatmetmişti. Okulda ezberlediği her bilgi kırıntısını eve gelir gelmez aile fertleri üzerinde test etmeye kalktığından Kazancılar, atmosfer hareketleri hususunda hayli bilgili sayılırlardı. Coğrafya bilgisini sergilediği her sohbetta şevkle konuşurdu Feride; bulutların üzerinde uçar, bir atmosfer katmanından diğerine sıçrardı.” (s35)** Aynı romanda coğrafi konum bilgisi ile ekonomik faaliyet ilişkisi kurulabileceğine dair örneğe de rastlamak mümkündür. Arizona eyaletinin okyanusa kıyısı olmadığı oradaki ekonomik faaliyetlerin ve mesleklerin neler olamayacağı ile vurgulanmıştır. **“Senelerdir Arizona'da ikamet eden Rose'un denizcilikle uzaktan yakından ilgisi yoktu.” (s. 294)**

Baba ve Piç romanında harita ve ülkeler ile ilgili bilgilere de yer veren Elif Şafak, **“Ülkelerin -gerçek ya da hayali- haritalarını andıran şekiller görürdü orada; uğruna kaç binlerce insanın öldürüldüğü, kan üstüne kan dökülen topraklar.” (s.367,368)** ifadeleri ile ülkelerin haritalarına aşına olduğunu ve bu haritalardaki ülke sınırlarına bakarken bu sınırların çizilmesinde yaşanmış ve halen yaşanan insanlığın ortak acılarını da dillendirmiştir. Yine bu kitapta ülkeler ve mekânlar ile ilgili yanlış bilinen coğrafi bilgilere de dikkat çekmiştir. **“Alpler İsveç'te değil, İsviçre'de” diyerek düzeltmek istedi birileri...” (s.352)** Bu bilgiler günlük yaşamda bildiğimizi zannettiğimiz ancak çokça karıştırdığımız coğrafi bilgi hatalarıdır. Coğrafya dersinde ya da farklı kaynaklardan onlarca kez doğrusu öğrenilse de romanda mizahi bir dille ifade edilmesi okuyucuda daha kalıcı izler bırakabilir. Bu da coğrafi bilginin öğrenilmesinde romanların yardımcı olacağını gösterir.

4.2. Jeoloji ve Jeomorfoloji Unsurları

Ustam ve Ben romanında morfolojik yapı hakkındaki betimlemeler ve bunların ulaşım ile ilişkilendirilmesi dikkat çekmektedir. “İstanbul'u böyle geride bıraktı

Cihan. Hiç durmadan saatlerce at sürüp, akşama doğru yolun çatallandığı bir yere vardı. Sağdaki patika, kuru dere yatakları boyunca ilerleyerek Edirne'ye ulaşıyordu. Davud'un ona tembihlediği güzergâh buydu. Soldakiyse, ovalar ve alçak tepeler üzerinden, kıvrıla kıvrıla uzanıyordu; bu yol daha yeşil, daha güzeldi ama hem dolambaçlı ve engebeli olduğundan, hem de ormanlarında haydutlar fink attığından tercih edilecek gibi değildi..." (s.425) Yine aynı romanda geçen ifadeler ile farklı morfolojik yapılar üzerinde yolculuk edildiği bilgisi verilirken okuyucu, bu mekânsal tasvirler ile romanın içine çekilmiştir. Geniş bir düzlük, sonrasında ise derin bir vadinin haşmeti okuyucu karşılamaktadır. "Birbiri ardınca daldı tarlalara. Dev kayalarla dolu bir vadiyi kat etti. Yanlarından geçerken kayalar onu seyrediyormuş gibi geldi Cihan'a; hayata dair heyecanları kalmamış insanlarınki gibi donuktu bakışları." (s.428) Cümlede geçen birbiri ardı tarlalar ifadesi Trakya'daki tarım arazilerinin genişliğini ifade eden bir cümle olması açısından da önem arz etmektedir.

Baba ve Piç romanında İstanbul'un tepelerden oluşan morfolojik yapısına yaşamın olağan akışı içerisinde yer verilmiştir. "Evvela gidip bulabildiği en bezgin, en beleş beygiri satın alırdı. Sonra her gün at arabasını İstanbul'un yokuşlu sokaklarında bir aşağı bir yukarı sürüp gazete mazete toplardı." (s.269) Havva'nın Üç Kızı romanında cinlerin kırsal ve şehirsal alanlardaki yaşam alanlarından bahsederken morfolojik yapıların özelliklerine yer verildiği görülmektedir. "Cinler uzaklarda – sarp dağlarda, dipsiz mağaralarda, çorak tarlalarda- yaşarlardı ama sık sık şehirlere iner, leş kokulu tuvaletlerde, loş kilerlerde, karanlık mahzenlerde takılırlardı." (s.72) İskender romanında ise morfolojik yapı ile yerleşmeler arasında bağlantı kurulmuş ve jeolojik süreçlere atıf yapılarak yeryüzündeki değişim ile insanın değişimi arasında ilişkilendirilmiştir. "Oralar çöl değil mi? Nasıl dikecekler gökdelenleri yumuşak kum üstüne?" (s.350) "Çöllerin bir zamanlar deniz olduğunu öğrenmişti. Su bile kaskatı toprağa dönüşebiliyordu da insan neden kolay kolay değişemiyordu acaba?" (s.356).

4.3. İklim ve Hidrografya

İnsanların yeryüzünde ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerini etkileyen en önemli coğrafi faktör olarak iklim dikkati çekmektedir. İlk filozoflar ve coğrafyacılara dünyayı bölgelere ayırırken iklim bölgeleri olarak ayırmaları da bu sebeptendir. Hatta insanların ırk, din ve kültürel faaliyetlerinin dahi iklim tarafından şekillendirildiğini ifade eden birçok determinist bilim adamı vardır. Bunlardan İbn Haldun zencilerin deri rengini iklim ile ilişkilendiren ilk bilim adamlarından biridir. Beşer ve beşeri faaliyetler üzerinde bu denli etkisini hissettiren iklim faktörünün romanlarda yer alması aslında olağan bir durum olarak görülmelidir. İnsanların en temel geçim kaynağı olan tarım faaliyetlerini gerçekleştirmesinde ve sürdürebilmesinde iklim önemli bir faktör iken iklimin de etkilediği ve etkilendiği hidrografik unsurlar da romanlarda kendine fazlası ile yer bulmaktadır.

Şafak'ın Pinhan romanındaki ***"Bütün bunlar olurken karakiş fena bastırıldı. Koçbaşlarıyla kapılara dayandı. İçeri buyur ettiler onu. İkranda kusur etmediler. Her sene böyle zorbalıkla gelmesine lüzum olmadığını, kapılarını çalanın başları üzerinde yeri olduğunu dilleri döndüğünce anlatmaya çalıştılar. Dinlemedi. Dinlemektense tepeden bakmayı, konuşmaktansa"***

gürlemeyi, alttan almaktansa üste çıkmayı yeğledi.”(s.21) ifadelerindeki gibi iklim kişiselleştirilip romanın bir kahramanı olarak kullanılmaktadır, Turhal 2006 yılında yazmış olduğu “Elif Şafak’ın Ramanlarında Şahıs Kadrosu” adlı tezinde de bu durumu ifade etmiştir. Benzer şekilde suyun da dost olması, vefakâr olması, tasayı, kederi dinleyip uzaklara götürmesi, kancıklık etmemesi yönüyle kişileştirildiği görülmektedir. (s.130,132) **“Kötü bir rüya mı gördün, karabasanlar mı çöktü üstüne, git suya anlat. Su alıp götürür kederini, tasanı. Uzaklara taşır. Su vefakârdır. Gammazlık, kancıklık nedir bilmez. Dosttur su, dostu olmayanlara. Su Nevres’in yegâne dostuydu.”** (175)

İskender romanında Londra’nın her daim yağış alan bir şehir olduğu vurgulanarak iklimi hakkında bilgi verilmiştir. **“Londra’da, Barnsbury Meydanı’na vardığımızda park yeri arayacağım. Yağmur yağmaya başlayacak -ufacık billur damlalar...”** (s.12) İlerleyen sayfalarda Londra’nın iklimine atıf yapmaya devam eden yazar bu sefer diğer iklim unsurlarını da cümlelerine eklemiştir. Hatta karakterinin doğduğu yer ile yaşadığı yerin iklim özelliklerini de karşılaştırma yapmıştır. **“İngiltere’ye geldiğinden beri ilk kez havayı sevdi Pembe – bütün bu rüzgârın, yağmurun, sisin ötesinde farkına bile varmadan alıştığı bir dinginlik vardı adeta...(s.152) Bir gün önce sıcaklık sıfırın altına düşmüştü ve oluklardan buzlar sarkıyordu.(s.244) Alışmadığı bir şey varsa o da havaydı. Yağmur. Kasvet. O kurşuni bulutlar. Fırat kıyısında büyüme onu dondurucu kışlara ve kavurucu yazlara karşı aşlamıştı ama ilanihaye kapalı bir göğe uyanmaya alışmak kolay olmamıştı.”** (s.439) Şehrin iklimi ile ilgili bilgiler Baba ve Piç romanında San Francisco şehrini betimlerken karşımıza çıkmaktadır. **“Kızıl... kızıl köprülü, bir şehir de var burada. Su var, deniz, rüzgâr ve... sis. Perde perde sis inmiş şehrin üstüne.”** (s.216) Havva’nın Üç Kızı romanında ise İngiltere iklimi ile ilgili olarak **“Sema bulutlanmıştı, henüz erken olduğu halde akşam çökmüş gibiydi.”** (s,252) ifadesi de Elif Şafak’ın farklı romanlarında İngiltere ve iklim koşullarına özellikle yer verdiğini göstermektedir. Yazarlar yaşayıp gözlemedikleri durumları ve mekânları betimlerken iklim unsurundan sıkça yararlanmaktadırlar.

İskender romanında iklim ve hidrografya ilişkisini de açıkladığı görülmektedir. **“Mala Çar Bayan köyünün birkaç kilometre uzağında kışın cılız akan ama baharda kudurmuşçasına taşan bir dere vardı. Köylüler karşı kıyıya geçmek için iki yaka arasına gerilmiş bir elektrik teline bağladıkları derme çatma bir tekne kullanırlardı. Tehlikeli bir seyahatti ve her yıl birkaç kişi suya düşerdi. Çoğu kurtarılsa da kimisi de boğulurdu.”** (s.106) Derenin kışın cılız akarken bahar aylarında kudurmuşçasına taşması, ilgili yerde bahar yağmurlarının yoğun görüldüğü ve kışın kar yağışlarının fazla olduğu şeklinde yorumlanabilir. İklim faaliyetlerinin ulaşım üzerinde etkisini de bu romanda görmek mümkündür. Kışın yolların kapanmasından dolayı ancak bahar gelince geri dönüşün mümkün olduğunu **“Kış çetindi o sene, yollar hepten kapalı. Aradan dört ay geçti. Bahar başlarında bir akşamüstü geri döndü Hediye.”** (s.342) cümlesi ile ifade etmiştir. İklim ve ulaşım ilişkisine bir yaklaşım olarak haberleşme ve haberleşmenin önemine dair cümleleri Aşk romanında da görmek mümkündür. **“Geçen kış Şam’dan gelen ulaşı görünce hepimizi bir şüphedir aldı. Senenin bu dönemi yoğun kar tüm yolları kapattığından kolay kolay yabancı kimse gelmez**

buralara. Eğer bir ulak, fırtına tipi demeden bir mektup getiriyorsa, bu ancak iki ihtimale işaret edebilir: Ya önemli bir şey olmuştur, ya da önemli bir şey olmak üzeredir.” (s.100) Pinhan romanında ise kış şartlarından sonra yolların açılmasının toplumsal etkilerine ek olarak yaşamın da canlandığı şu cümleler ile ifade edilmiştir. **“Yollar açıldı; civar köylüleri tekkeyi ziyarete geldi; dervişler iade-ı ziyarette bulundu; bahçedeki toprak gayrete geldi; kadirşinas Gönlübol Baba nihayet ocaktaki kazanın başında görüldü; küpler yeniden doldu; Tokatlı Lütfi ile Kul Yusuf derin bir oh çekti.” (s.29)**

İklimin şehirler üzerindeki etkisi ve şehir yaşamındaki değişim Ustam ve Ben romanında karşımıza İstanbul tasvir edilirken çıkmaktadır. **“Ocak ayıyla beraber acı soğuklar başladı. Saçaklardan sarkan buzkandillerinin tehlikeli bir güzelliği vardı, fazla kar almayan İstanbul bu sefer beyaz bir battaniyenin altına kıvrılıp uyumuştur. (s.159,160) Aylardan nisandı. Erguvanlar çiçek açmış, tek mil şehir ıtırlara bürünmüştü. (s.302) Son kırk yılın en soğuk günümüştü dediler, Mihrimah’ın öldüğü gün. Eyüp’te sokak kedileri bir damdan diğerine atarken havada donup kalmış, billur lambalar gibi. Dilenciler, mecnunlar, abdallar ve evsizler imarethanelere sığınmış donmamak için.” (s.378)** Yukarıdaki ifadelerde iklim ve bitki örtüsüne de atıf yapıldığı gibi aynı zamanda hava sıcaklıklarının yıllar ve günlere göre değişimine **“son kırk yılın en soğuk günü”** ifadesi ile vurgu yapılmıştır. Genel iklim şartlarını ortaya koymak için ilmi açıdan 40-50 yıllık süreçlerin analiz edilmesi gerçeği ışığında benzer kırk yıllık ifadeyi Aşk romanında da görmek mümkündür. **“Berd-ı acûz denilen kocakarı soğuklarının pençesindeydi Konya. Kırk senenin en soğuk günüydü kerhaneden kaçtığım gün.” (s.284)** Aslında bu ifadeler sadece bilimsel çalışmalarda değil günlük yaşamda da iklimin uzun yıllar takip edilen bir olgu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Pinhan romanında da halk dilinde kullanılan iklim bilgisine atıf yapıldığı görülmektedir. **“Erbain kırkını çoktan doldurmuş; hamsin ellisini aşmış; erken açan çiçeklere don vurmış; göç eden ilk kuş kafilesi yollarda telef olmuş; hiç şüphesiz, evvelbahar, yolda haramilerle karşılaşmış, engellere takılmıştı.” (s.25)**

İklimin şehir ve insan üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çeken betimlemeler de romanlarda kendine yer bulmuştur. Örneğin Baba ve Piç romanında yer alan **“Mart İstanbul’da en dengesiz aydır hem psikolojik hem fiziksel açıdan. Bir bakmışsın ki bahar mevsimine ait olduğuna karar vermiş, ılık ve mis kokulu; derken fikrini değiştirip kışa döner, her yere kara yel, dolu saçar.” (s. 268)** Şehrin Aynaları kitabında da iklimin insan karakteri üzerindeki etkisi betimlenmiştir. **“Anlaşılan, tıpkı buraların iklimi gibi sert ve inatçıydı köyün insanları.” (s.92)** Bölgesel iklim farklılıklarının insanlar arasındaki önemli farklılıkları açıklamada etken olduğu görüşü tıbbın babası olarak bilinen Hipokrat tarafından söylenirken, soğuk iklimlerde yaşayanların daha enerjik olduğu görüşü de Aristo tarafından belirtilmiş, İbn- i Haldun ise dünyayı yedi iklim bölgesine ayırarak bunların insan doğasıyla bağlantılarını tespit etmiştir. Yasaların Ruhu adlı eserinde Fransız yazar Montesquieu de sıcak ve soğuk bölgelerin insanların birbirinden farklı özellikler gösterdiğini, metindeki gibi soğuk bölge insanların cesur, atak, güçlü vb. özelliklerde olduklarını belirtmiştir. (ÖZGÜÇ, TÜMERTEKİN, 2010, 206)

Romanlarda bazen de hidrografik unsurların iklimden bağımsız olarak tek başına yer aldığı görülmektedir. Ustam Ve Ben romanında, **“Zemin bataklıktan beter, akıntı insafsızdı. Cesaretleri kırılmış, asapları bozulmuş halde orada kaldılar. Hızlandı nehir, yavaşıladı zaman.” (s.105)** şeklinde yer alan ifadelerde zeminin uygun olmaması ve akıntının hızlı olması hidrografik unsurlar olarak dikkati çekmektedir. Ayrıca yine bu romanda Prut Nehri ile ilgili olarak **“Hızlı akan ve adamların boyunu geçen nehirde kıymetli şeydi fil.” (s.112)** ifadesinde de yine nehrin debisine atıf yapıldığı gibi adamın boyu ve fil örneği nehrin derinliğine de işaret eden bir betimleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanın ilerleyen sayfalarında bu sefer Tuna Nehri yer almaktadır. **“Belgrad’a haziranda vardılar; Tuna Nehri göz alabildiğince akıp gidiyordu – şiddetli, cezbedici, azametliydi.” (s.280)** Bu metinde Tuna Nehri’nin büyüklüğü ve de bir yaz ayı olan Haziran’da bile güçlü bir debiye sahip olduğu mesajı verilmektedir. Avrupa nehirleri dışında Hindistan nehirlerine ve nehirlerin çokluğuna bu romanda dikkat çeken yazar, nehirlerin manevi bakımdan önemli olduğunu, sultanın ve zevcesinin mezarı için nehir kenarlarının seçiliyor olmasını konu olarak işlerken hidrografya ve kültür coğrafyası arasındaki ilişkiye de bir örnek vermiş olmaktadır. **“Yamuna Nehri kıyısındaki inşaatı görmeye gitti... Sevgili zevcesi, “Sarayın Mücevheri” Mümtaz Mahal’in, ona on sekiz yılda on dört evlat veren kadının vefatıydı şahı böyle kederlendiren. Merhumenin naaşı, Tapti Nehri’nin kıyısına defnedilmişti. Şimdiyse Agra’ya getirip ebedi istirahatgâhına defnedeceklerdi.” (s.464)**

Ustam ve Ben romanında selin ve yıkıcı etkilerinin tasvir edildiği metinde beşeri önlemlerin yetersiz kaldığı da ifade edilmiştir. **“Derken sel bastırdı. Vadilerden toplanarak haneleri, meyhaneleri, imaret ve ibadethaneleri önüne kattı. Sukemerine varan yolları tamamen açmaya fırsat olmamıştı henüz. Akamayan sular birikti, bentleri yıktı; iskeleyi parçaladı, kanalları un ufak etti.” (s.270)**

4.4. Toprak, Bitki Örtüsü ve Fauna Unsurları

İnsanın medeniyete geçişinin simgesi ve en önemli ekonomik faaliyet olan tarım için gerekli toprak hem gerçek anlamı ile hem de kişinin geçmişinin ve kültürünün bir simgesi olarak romanlarda fazlası ile kendine yer bulmaktadır. Bitki örtüsü ve canlılar da yaşam için gerekli kaynaklardan biri olduğundan romanlarda geçen coğrafi unsurlardandır.

Elif Şafak İskender romanında kıraç ve verimsiz toprakların renginden bahsederek mekânı tasvir etmiştir. **“Ziyaret saati bitince Adem ağabeyini garnizonda bırakıp eşek sırtında yakınlardaki köye dönmüş. Lapa rengi donmuş bir toprak göz alabildiğine uzanmaktaymış. Buraların doğası sert, dirençliymiş.” (s.188)** Ustam Ve Ben romanında yerleşme açısından da toprağın ve toprak özelliğinin önemli olduğu **“...Tophane tarafında onlara verilen alana gidip toprağı tetkik ettiler, nemini ölçtüler.” (s.354)** cümlesi ile ifade edildiği görülmektedir.

İskender romanında vadinin özellikleri bitki örtüsü ve toprak üzerinden anlatılırken, bu anlatım aynı zamanda yöre insanının karakterini yansıtmakta da kullanılmıştır. **“Geçit vermez çahıları ve meşakkatli toprağı ile yorgundu vadi; gecenin kalın örtüsü altına kıvrılmış, çıplak ve çorak uyumaktaydı.” (s.39)** Yine bu romanda toprağın verimsizliği **“Mala Çar Bayan köyünde dolaşp tarihi harabelere, çatlak duvarlara, oyuncaksız büyüyen çocuklara baktıkça burada**

zamanın hiç ilerlemediği hissine kapılmış. Manzara çorak, kasvetli ama tuhaf şekilde büyüleyiciymiş.” (s.190)” cümlesi ile anlatılmış, bitki örtüsünden yoksun olan bir yerin insan ruhunda oluşturduğu kasvet duygusu verilmiştir.

Araf romanında yemekler için aynı bitki türlerinin farklı bölgelerdeki özelliklerine vurgu yapan **“...Gail, tuhaftır şoför de onu dikkatli dikkatli dinliyordu. “Pilav için en iyisi Hint safranı, ama tatlılar için İran safranı üzerine yoktur.” (s.340)** cümlesi ile her iki safran türünün birbirinden farklı özelliklerde olduğunu ortaya koymaktadır. Pilav ve tatlı birbirinden farklı iki yemek türü olduğuna göre Hint ve İran safranının özellikleri de birbirinden oldukça farklıdır.

Ustam ve Ben romanında **“Bir anda kendini havada bulan hayvan etrafa bakındı; tüm sülalesinin dertsiz tasasız dolaştığı ormanlara, sisli vadilere doğru.” (s.79)** cümlesi ile fil Çota'nın doğal ortamı tasvir edilirken Hindistan'ın iklim ve bitki örtüsü hakkında bilgi verilmiştir. Yine aynı romanda geçen bir cümleden 16. yüzyıl Edirne çevresindeki iklim ve bitki örtüsü hakkında bilgi edinmek mümkündür. **“Havada çam, çamur ve rutubet kokuları vardı.” (s.425)** Bu cümleden Edirne çevresinin o dönemde çam ormanları ile çevrili olduğu anlaşılacağı gibi aslında romanlarda şehirler ve mekânlar, dönemi açısından doğru coğrafi bilgiler verilerse geçmişteki ile günümüzdeki iklim ve bitki örtüsü özelliklerinin karşılaştırmasını yapmak mümkün olacaktır. Bu sayede bugün yaşadığımız yerlerin geçmişte nasıl bir mekânsal özelliklere sahip olduğu ve ne şekilde değiştiği de okuyucunun zihninde yer edinecektir.

Havva'nın Üç Kızı romanında ise İstanbul mezarlıklarının bitki örtüsü olan ormanların güzelliğine ve çeşitliliğine vurgu yapılırken aynı zamanda Medine ile karşılaştırılmıştır. **“İstanbul'da mezarlıklarımızın manzarası daha güzel” dedi Mensur muzipliğe devam ederek. “Taze deniz havamız var hem. Medine'de gömülse bir hurma ağacına can verecektin. Halbuki İstanbul'da sakız, ıhlamur, akçaağaç... ne istersen var. Yasemin dibine gömülmek en iyisi. Yıl boyu parfüm püfür püfür.” (s.93)**

Fauna olarak ifade edilen hayvan coğrafyası, coğrafyanın ilgi alanına özellikle dağılıp prensibi ile bağlantılı olarak girse de konu ile ilgili coğrafi çalışmalar oldukça azdır. Elif Şafak romanlarında da hayvan coğrafyası ile ilişkilendirilecek az mesele görülmektedir. Ustam ve Ben romanında ilginç bir hayvan olarak Hindistan'ı temsil eden bir tür olan fil Çota'dan yararlanılmıştır. **“Rahmetli, şevketli büyükbabanızın (Kanuni Sultan Süleyman) hizmetkârıydı Cihan. Fille beraber geldi Hint diyarından.” (s.31)** Yine aynı romanın ilerleyen sayfalarında bitki coğrafyası ve hayvan coğrafyası ile ilişkilendirilebilecek meseleleri görmek mümkündür. **“Hayvanat bahçesine geldiği günden beri öğrendiklerini Mihrimah'la paylaştı. Haremde büyümüş, hep el üstünde tutulmuş, tabiattan kopuk bu kıza, hayvanlara ve bitkilere dair bildiklerini anlattı - ağaçların içindeki halkalara bakarak yaşlarını tahmin etmeyi; ölü kelekleri bozulmadan muhafaza etmeyi; reçinenin nasıl damla damla kehribara dönüştüğünü; devekuşlarının atlardan hızlı koşup, aslanlardan iyi kükreyebildiğini; nasıl ki parmak izlerimiz farklıysa, kaplanların derilerindeki çizgilerin de biricik olduğunu; zürafaların dillerinin siyaha çaldığını; kaplumbağaların konuşmalarından dişi mi, yoksa erkek mi olduklarının anlaşılabilirliğini...” (s.130)** Bitki ve hayvanlarla ilgili özelliklerin anlatıldığı bu

paragraflarda romanın karakterlerinden biri olan Cihan'ın deneyimleri üzerinden aslında coğrafi bilginin yaşamın içinden deneyimler ve incelemeler sonucu elde edilebileceği fikri de ortaya çıkmaktadır. Bu da uygulamalı coğrafyanın, gezi, gözlem ve deneyimlerin coğrafi bilginin kalıcı olmasındaki önemine de işaretir. Dolayısı ile bu cümleleri coğrafya eğitimi açısından da değerlendirmek mümkündür. **“Cihan, sultanın ihtiyacının bilgiden ziyade kederini unutturacak bir avuntu olduğunu hissetti. Başladı gelişigüzel anlatmaya. Çota'nın çamuru, suyu, yemeyi ne kadar sevdiğinden bahsetti. Hortumun önemini anlattı. Erkeklerin aksine dişiler yirmi yaşlarına gelince büyümeleri duruyordu. Oysa bir erkek filin boyu altı arşını, ağırlığı 120 kantarı aşabiliyordu. İnsanlar nasıl sağ veya sol ellerini daha iyi kullanıyorlarsa filler de sağ veya sol dişlerini tercih ediyorlardı. Çota solaktı.” (s.155)** Hindistan'da doğup büyümüş olan Cihan'ın filler hakkındaki detaylı bilgisi, insanın yaşadığı ortamdan sağlanan bilgi akışına örnek olarak gösterilebilir.

Aşk romanında karakterin çocukluğu anlatılırken çeşitli hayvan türleri ve de çevrenin doğal yapısı ile ilgili tasvirler de yapılmıştır. **“İskoçya'da, Kinlochbervie adında bir balıkçı köyünde dünyaya geldim. Ailemin bana verdiği isim Craig Richardson'dı. Çocukluğumdan kalan en belirgin hatıralar balıkçı tekneleri, bel vermiş ağlar arasından yeşil yılanlar gibi sarkan şerit şerit yosunlar, kumsal boyunca solucan didikleyen çulluklar, beklenmedik yerlerde boy veren bani çiçekler, denizin keskin ve tuzlu kokusu, yemyeşil dağlar ve bir de savaş sonrası Avrupa'ya hâkim olan alışılmadık sükûnet... Ben bunların arasında büyüdüm.” (s.261)** Örnekte hem doğal yaşam hem de sosyal yaşam bir arada kullanılmıştır. İskoçya örneğinde olduğu gibi o coğrafyaya gitmeyen biri bu tasvirler ile o ülke, mekân ile ilgili bir fikir ve zihin görüntüsüne sahip olabilmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Edebiyat coğrafyası ve kartografyası ülkemizde henüz kendine yeterince yer bulamamış inceleme alanlarından. Dünya çapında ise öneminden bahsedilmekle birlikte örnek çalışmalara 1990'lı yıllardan sonra ağırlık verilmiştir. Bu örneklerin çoğu hala edebiyat coğrafyasının tanımı, konusu ve içeriği hakkında iken yakın zamanlı çalışmalarda veri tabanlarının ve coğrafi bilgi sistemlerinin de çalışmalara dâhil edildiği görülmüştür. Coğrafya ve edebiyat birçok ortak konuyu farklı açılardan ele alan bilim dallarıdır. Ülkelerin ve toplumların doğru okunmasında bu iki bilim dalının vazifeleri göz ardı edilemez. Edebi eserlerde yer alan tasvirler ve mekân analizleri geçmişe ait bir belge niteliği taşımaktadırlar. Bu belgeleri coğrafi açıdan değerlendirme de diyebileceğimiz edebiyat coğrafyası sınırları zor çizilen bir alandır ancak doğru ve etkili kullanıldığında coğrafya öğretiminde çok güçlü bir yeri vardır ve artırılması için bu amaçla yazılmış edebi ürünler oluşturulmasının önemi bu çalışmada daha iyi gözlemlenmiştir.

Çalışmamızda yaptığımız incelemeler sonucunda romanlarda fiziki coğrafya unsurlarından en fazla iklim konularının yer aldığı görülmüştür. Bu durum iklimin her türlü insan davranışlarında ve faaliyetlerinde etkisiyle ve yönlendirici rolü üstlenmesiyle ilgili olup başlangıçta ortaya çıkması beklenen bir sonuçtur. İklimiyle ön plana çıkan şehirler aynı zamanda roman kahramanları için de önem arz eden İstanbul, İngiltere- Londra, İspanya, Sibirya, Boston, Arizona gibi

mekânlardır. İklim unsurları ile şehirlerin ve şehirdeki insanların tahlilleri arasında bağ kurulduğu tespit edilmiştir.

Fiziki coğrafya konularından olan yerel saatler konusu Araf romandaki birçok konuyu hem bağlamada hem de duygu aktarımında etkili olmuştur. Şafak coğrafya bilimi ve diğer bilim dalları arasındaki ilişkiye, coğrafyaya katkı sağlayan bilim insanlarına ve çalışmalarına Ustam ve Ben romanında ayrıntılı denebilecek ölçüde yer vermiştir. Zaten bu romanda kendine ve eserlerine saygı duyulan büyük usta Mimar Sinan'ı konu olarak işlemiş bilimin değeri anlatılmaya çalışılırken de Aristo, Kopernik, Nasirettin Tusi, Uluğ Bey, Takiyeddin gibi önemli bilim insanlarını romanında saygı ve hürmetle misafir etmiştir. Hidrografya ile ilgili metinlere de yine en fazla Ustam ve Ben romanında rastlanmıştır. Bu roman tarihi bir roman olması nedeniyle geçmişin mekânlarını ve bu mekânlar üzerinde yaşananları yansıtmaya beklenen bir romandır. Dolayısıyla yazar gerek Osmanlı Tarihi ve çağdaşları arasında yaşanan ilişkileri, gerek romanın karakterleri ve hikâyelerin akışını betimleyen henüz insanın oluşturduğu güçlü değişimlerin olmadığı bir yeryüzü izlenimini okuyucuya aktarırken doğal çevreden ve nehirlerden gerektiği gibi faydalanmıştır. Aynı durum jeomorfoloji ve jeoloji konularında da geçerlidir. Romanın akışı içerisinde bu unsurlar öyle sıradan tasvirlerle aktarılmıştır ki hem araziye hem olayları birebir gözümüzde canlandırmıştır. Toprak konusu ise İskender romanında Mala Çar Bayan adlı kırsal yerleşme ve buradaki zor hayat şartları betimlenirken en etkili şekilde karşımıza çıkmıştır.

Sonuçta coğrafyanın yeni gelişen bir alanı olarak edebiyat coğrafyası yakın zamanda birçok coğrafyacının da ilgisini çekecektir. Yayınlanmış binlerce edebi eserin yanında her yıl literatüre giren yüzlerce hikâye ve roman da coğrafyacılar için analiz edilmeyi, gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen edebi maden yataklarıdır. Yazarlar için coğrafyanın önemi az çok bilinmekle birlikte bu tür çalışmalarla birlikte coğrafyanın edebi metinlerde daha çok ve daha doğru bir şekilde kullanılması sağlanabilir. Çok daha fazla kişiye ulaşan bu romanlar sayesinde coğrafi bilginin önemi topluma daha kolay, hızlı bir şekilde iletilebilir ve belki de doğal kaynakların dikkatle kullanılması, çevre kirliliğine karşı duyarlılık ve benzeri konularda doğru coğrafi davranış kalıplarının oluşmasında etkili olabilir.

Kaynakça

- ANTOINE DE SAINT-EXUPERY; 2015, Küçük Prens, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul,
- ASEGUINOLAZA, FERNANDO CABO; 2003, Geography and Literature: On a Comparative History of the Literatures in the Iberian Peninsula, *Neohelicon* 30 (2003) 1, 117-125
- COŞKUN, SEZAI; 2010; "Sezai Karakoç'un Şiirleri Üzerinde Edebiyat-Medeniyet-Coğrafya İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme", *Turkish Studies*, Volume 5/1
- DOĞANAY, HAYATİ; 2012; Coğrafya'ya Giriş, Aktif Yayınevi, İstanbul
- DİKMEN, ÖZGE; 2008; Adalet Ağaoğlu'nun Romanlarında Sosyal Yapı, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas,2008

- HONES, SHEILA; 2017, Literaty Geography, The International Encyclopedia of Geography, John Wiley & Sons,
- TÜMERTEKİN, E.; ÖZGÜÇ, N., 2010, Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan; Çantay Kitabevi
- KEFELİ, E., 2009, Coğrafi Merkezli Okuma”, Turkish Studies, Volume 4/1
- MEINING, D. W, 1983, Geography as an ArtAuthor(s), Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 8, No. 3 (1983),pp. 314-328
- Muehrcke, Muehrcke, 1974, Maps in Literature, Phillip C. Muehrcke and Juliana O. Muehrcke, Geographical Review, Vol. 64, No. 3 (Jul., 1974), pp. 317-338
- ÖZGÜÇ, N., TÜMERTEKİN, E.; 2010; Coğrafya Geçmiş- Kavramlar- Coğrafyacılar,İstanbul
- PERALDO, Emmanuelle; 2016; Peraldo, “Literature and Geography: The Writing of space throughout History”, Cambridge Scholars Publishing, UK
- PIATTI, BARBARA, REUSCHEL ANNE-KATHRİN, HURNI LORENZ; 2009; “ Literary Geography or How Cartographers Open Up A New Dimensions for Literary Studies”, Institute of Cartography, ETH Zurich, Switzerland
- ŞAFAK Elif, ARAF, (Çev. BİÇEN Aslı), 2007, Metis Yayınları, İstanbul
- ŞAFAK Elif, BİT PALAS, 2009, Doğan Kitap, İstanbul
- ŞAFAK Elif, AŞK, (Çev. US Yiğit K.), 2009, Doğan Kitap, İstanbul
- ŞAFAK Elif, PİNHAN, 2010, Doğan Kitap, İstanbul
- ŞAFAK Elif, MAHREM, 2010, Doğan Kitap, İstanbul
- ŞAFAK Elif, BABA VE PİÇ, (Çev. BİÇEN Aslı), 2010, Doğan Kitap, İstanbul
- ŞAFAK Elif, İSKENDER,(Çev. KORUGAN Omca A.), 20110, Doğan Kitap, İstanbul
- ŞAFAK Elif, USTAM VE BEN, (Çev. KURUGAN Omca A.), 2013, Doğan Kitap, İstanbul,
- ŞAFAK Elif, ŞEHRİN AYNALARI, 2014, Doğan Kitap, İstanbul
- ŞAFAK Elif, HAVVA'NIN ÜÇ KIZI, 2016, Doğan Kitap, İstanbul
- ŞAFAK Elif, SİYAH SÜT, 2007, Doğan Kitap, İstanbul
- TUAN, YI-FU; 1978, “Literature and geography: Implications for geographical research”, Humanistic Geography: Prospects and Problems, London
- TUMANOV, VLADİMİR, 2015 Haritada Kaybolmak, Günışığı Kitaplığı, İstanbul
- TUMANOV, VLADİMİR, 2016, Kraliçeyi Kurtarmak, Günışığı Kitaplığı, İstanbul
- TURHAL, AHMET; 2006, “Elif Şafak'ın Romanlarında Şahıs Kadrosu”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, Kütahya
- UYGUR, SELDA; (2013) Türk Romanında Değişen Coğrafya (1923-1945), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul
- WINKLER, KATHRIN, SEIFERT KIM, DETERING HEINRICH, 2012 Literary Studies and the Spatial Turn, The Journal of Literary Theory Vol 6, No 1

**Journal of Strategic Research in Social Science
(JoSReSS)**

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

2017 © All Rights Reserved